

Boekbespreking

Parreren, C. F. van, J. M. C. Nelissen (Red.),
Met Oosteuropese psychologen in gesprek.
(Teksten en analyses Sovjet-psychologie 3)
Wolters-Noordhoff, Groningen, 1979, 191
pag., f 26,50, ISBN 90 01 69505 1

Pedagogische Studiën publiceert regelmatig artikelen over de sovjetpsychologie, zowel vertalingen van Russische artikelen als artikelen van Nederlandse en Belgische onderwijskundigen en onderwijsleerpsychologen. Een bespreking van bovengenoemde publikatie is daarom in dit tijdschrift op zijn plaats.

Prof. Dr. C. F. van Parreren introduceerde de sovjetpsychologie in het Nederlandstalige gebied. In de voorbije 15 jaren hebben vele psychologen en onderwijskundigen zich door deze leerpsychologie laten inspireren. Dankzij groeiende onderlinge samenwerking heeft deze oriëntatie inzichten opgeleverd voor zowel de theorievorming als de onderwijspraktijk. Het optimisme m.b.t. de leermogelijkheden van kinderen dat uit deze psychologie spreekt en de nauwe binding tussen theorie en praktijk t.a.v. onderzoek en ontwikkeling hebben waarschijnlijk velen geïnspireerd om de moeilijk toegankelijke sovjetpsychologie dienstbaar te maken aan het Nederlandse onderwijs. Wij noemen het werk van Wiskobas (I.O.W.O.), het onderzoeksproject Kwantiwijzer, het Utrechtse rekenprogramma (Nelissen, c.s.) en de lees- en spellingsmethoden van Kooreman.

Er zijn op het terrein van de onderwijskunde vrij moeilijk voorbeelden aan te geven waar theorievorming in zo korte tijd van waarde blijkt voor de onderwijspraktijk.

Tegelijkertijd is waar te nemen dat er in het onderwijsveld ook veel weerstand is tegen toepassing van principes uit de sovjetpsychologie en gebruik van programma's en methoden die daarop zijn gebaseerd. Misschien is dit te wijten aan foute interpretaties van theorieën of aan foute vertalingen van theorie naar praktijk, die in sommige gevallen hebben geleid tot

receptologie. Nelissen, (Pedagogische Studiën, 1980, 57, 305-321) wijst daar bijvoorbeeld op t.a.v. toepassing van Gal'perins theorie over de trapsgewijze procedure. De weerstand heeft echter ook te maken met het vormgeven van onderwijs vanuit verschillende scholingsconcepten waarbij het denken over de ontwikkeling en de opvoeding van kinderen een rol speelt.

Met name uit de wereld van het kleuteronderwijs zijn vaak afwerende reacties te vernemen over het gebruik van principes uit de sovjetpsychologie. Zo vreest men een dusdanige programmering van leeractiviteiten dat de creativiteit van het kind in de kiem wordt gesmoord.

Een juiste weergave van deze onderwijspsychologische theorieën, een juist gebruik ervan en informatie over de onderwijsleersituaties in Russische experimenteerscholen kunnen misschien vrees en daardoor weerstand verminderen. Het is daarom een goede gedachte geweest van Van Parreren en Nelissen om in boekvorm te rapporteren over een aantal bezoeken aan Oosteuropese psychologen en experimenteerscholen.

Het boek 'Met Oosteuropese psychologen in gesprek' is de moeite waard om gelezen te worden door voor- en tegenstanders. Enige kennis van de sovjet-psychologie wordt daarbij wel verondersteld, alhoewel de rapporteurs veel moeite hebben gedaan om gesprekken in te leiden.

Deze reisverslagen hebben bijzondere waarde gekregen door de zorgvuldige voorbereiding van de bezoeken aan de scholen en de gesprekken met de deskundigen. Een voordeel voor de bezoekers is duidelijk geweest, dat enkele van hen de Russische taal beheersen en anderen de beschikking hadden over een tolk met kennis op het terrein van de leerpsychologie.

Eerst een kritische opmerking m.b.t. *de vorm*. De ordening van de informatie vind ik niet zo geslaagd. Het eerste deel bestaat uit een aantal paragrafen met zeer verschillende onderwerpen (gegevens m.b.t. het onderwijs aan

gehandicapten, volwassenen, onderwijs op kleuterscholen, vreemde-talen onderwijs etc.). De lezer is waarschijnlijk niet in al deze onderwerpen tegelijk geïnteresseerd om de paragrafen successievelijk door te lezen. Het tweede deel houdt weinig rekening met de zich oriënterende lezer. De hier geboden informatie is kennelijk bestemd voor directe belanghebbenden. Het derde deel: 'Wat Tanečka niet leert zal Tanja nooit weten' is echter zondermeer boeiend. De auteurs zijn erin geslaagd de lezer deelgenoot te maken van discussies onder sovjetpsychologen over enkele cruciale onderwijsleerpsychologische problemen. Ik adviseer de lezer eerst het derde deel te lezen en daarna paragrafen uit te zoeken in het eerste deel die vaak dieper op specifieke problemen ingaan.

Ik heb het boekje gelezen met de intentie te achterhalen in hoeverre de Russische onderwijsleerconcepten overdraagbaar zijn naar het Nederlandse onderwijs. Men kan zich immers afvragen of deze concepten van de Russen strijdig zijn met vigerende Nederlandse scholingsconcepten. In Nederland stelt men over het algemeen groot belang in de zelfstandige ontplooiing van individuen, in de samenwerking en communicatie ten dienste van de sociale ontwikkeling, de vorming van zelfstandige opinies en in de aansluiting op de belangstelling en vaardigheden van kinderen. De leerkracht ziet men daarbij in een begeleidende, stimulerende rol.

Leveren sovjettheorieën over onderwijsleerprocessen geen keurslijf op, dat de ontwikkeling van gesloten curricula in de hand werkt? Mijn conclusie na lezing is dat het sovjet-denken over de ontwikkeling van kinderen en hun vormgeving van onderwijsleersituaties niet strijdig is met de doelen die velen in Nederland met de onderwijsvernieuwing nastreven. In principe zijn deze sovjettheorieën en praktische vormgevingen bruikbaar. De bruikbaarheid wordt eerder belemmerd doordat aan een aantal praktische voorwaarden voldaan dient te worden op het terrein van curriculum-ontwikkeling en professionalisering van leerkrachten die niet zo eenvoudig zijn te realiseren in het Nederlandse onderwijs.

Ik zal proberen om deze twee constatering in deze boekrecensie nader toe te lichten.

In het boek komen meerdere keren enkele hoofdgedachten terug die betrekking hebben

op het denken over de ontwikkeling van kinderen en op de functie en vormgeving (vernieuwing) van het onderwijs.

Een fundamenteel uitgangspunt in de sovjetpsychologie is de relatie tussen de cognitieve ontwikkeling en het onderwijs. De huidige sovjetonderzoekers zijn allen geïnspireerd door Vygotskij die het onderwijs een grote actieve rol toekent in de bevordering van de cognitieve ontwikkeling. Die ontwikkeling verloopt volgens hem niet autonoom. Een belangrijke vaststelling is dat onderwijs de cognitieve ontwikkeling kan stimuleren door op de 'zône van de naaste ontwikkeling' aan te sluiten. Het onderwijs kan deze zône creëren door op het aanwezige niveau van cognitieve ontwikkeling vooruit te lopen (blz. 106).

Volgens de sovjetonderzoekers dienen er onderwijsleersituaties gerealiseerd te worden waarin probleemoplossing leidt tot de verwerving van wendbare kennis, m.a.w. kennis van wetmatigheden en principes.

Vygotskij en Davydov stellen zich op tegenover Montessori en Piaget, die menen dat onderwijs de ontwikkeling van kinderen dient te volgen. Deze laatsten zien ontwikkeling als een spontaan verloopend proces waarvoor slechts oefenmogelijkheden geboden dienen te worden. Uit de bezoeken van de auteurs blijkt dat in de Russische experimenteerscholen de cognitieve ontwikkeling nadrukkelijk wordt uitgelokt door steeds nieuwe probleemsituaties te creëren. Het 'sturende' optreden treft men volgens de bezoekers vooral in de lagere leerjaren aan. Het creëren van probleemsituaties blijkt volgens de bezoekers zeer motiverend te werken (blz. 117). Probleemgericht onderwijs doet kennelijk een beroep op de exploitatiedrang van kinderen. De cognitieve ontwikkeling wordt zo geoptimaliseerd.

In Nederland wordt sturend onderwijs voor kleuterscholen en aanvangsklassen in de basisscholen ongewenst geacht. Men vreest veelal onderdrukking van de creativiteit van de kinderen. De auteurs/bezoekers stellen dit probleem herhaaldelijk. Hun Russische collega's antwoorden steeds dat jonge kinderen methodische middelen (aanpakken) aangereikt dienen te worden om creativiteit in denken te kunnen ontwikkelen. Davydov, Zak, en ook Gal'perin wijzen herhaaldelijk op het belang van creatief leren denken. Volgens hen dient daarom het onderwijs meer gericht te zijn op het denkproces dan het denkprodukt. Het aar-

dige van het boek is dat de auteurs naast weergave van deze gedachten ook een verslag geven van de leersituaties op de experimenteerscholen. Ze constateren aandacht voor leerprocessen i.p.v. leerresultaten, het aanbieden van aanpakken voor oplossingen, actieve intrinsieke betrokkenheid van leerlingen, veel discussie in groepen, het kritiseren van elkaar en het leren van fouten.

In Nederland hebben enkele rigide toepassingen van het aanbrengen van een 'oriënteringsbasis' en toepassing van de zgn. 'trapsgewijze' procedure onderwijspraktijk mensen nogal kopschuw gemaakt. De bezoekers hebben daarom hun Russische collega's gevraagd over hun wijze van toepassing. Zak (blz. 133) stelt dat de verschillende fasenactiviteiten, bv. materialiseren, verbaliseren, niet beperkt dienen te worden tot de materiële of verbale fase. De verbale activiteiten zoals discussiëren over en formuleren van het probleem dienen bijvoorbeeld in alle fasen van leren voor te komen. De opinies over het leren van de kleuter komen ondermeer goed naar voren in de paragraaf over het waarnemen (blz. 16).

Zaporožec pleit ervoor kleuters *manieren* aan te leren om waarnemingsopdrachten te kunnen oplossen. Hij vindt dat Montessori bijvoorbeeld de kinderen onvoorbereid voor opgegeven plaatst die vaak te simpel en kunstmatig van aard zijn. De kinderen leren er weinig van. Hij pleit voor leren waarnemen in een levens-echte context, in samenhang met materiële vormgevingen en verbale activiteiten waarbij het doel is kennis te ordenen. Anders dan in de basisschool vindt in de kleuterschool die ordening plaats op basis van principes van perceptieve, aanschouwelijke aard. Het samen doen gaan van perceptieve, cognitieve, verbale en creatieve activiteiten is een gedachte die in het Nederlandse kleuteronderwijs niet vreemd is, maar waarvan realisering nog veel vernieuwende activiteit vraagt.

Een misverstand is trouwens dat de sovjetpsychologen het onderwijs uitsluitend richten op de cognitieve ontwikkeling. Davydov deelt mede dat het onderzoek is gericht op de bevordering van de cognitieve, sociale, creatieve en lichamelijke ontwikkeling van kinderen.

Een andere vraag die de bezoekers i.v.m. de cognitieve ontwikkeling en het onderwijs hebben gesteld, is hoe rekening gehouden wordt met de individuele verschillen tussen leerlin-

gen.

In Nederland meent men veelal het differentiatieprobleem te kunnen oplossen door het groeperen van leerlingen in niveaus. In de Russische experimenteerscholen vindt instructie veelal klassikaal plaats samen met de leerkracht. Daarbij dient dan ook nog gerealiseerd te worden dat in de Sovjetunie de leerlingen minder gemakkelijk naar het Buo worden verwezen dan in Nederland. Volgens Mikulina krijgen uitvallende leerlingen extra hulp. Zij merkte echter op dat de aard van het onderwijs de verschillen tussen leerlingen kleiner maakt (blz. 128). Volgens Nelissen c.s. (blz. 170) worden de leerdoelen door meer leerlingen bereikt als gevolg van de aandacht voor leerprocessen, de niet-concentrische opbouw van de leerstof, het denk-activerende onderwijs en de grote motivatie van leerlingen.

Van strikt belang is dat de kinderen op de essentiële kenmerken van een probleem (bv. van breuken) worden gericht en daarvan niet worden afgeleid door irrelevante 'verpakkingen' van de leerstof die iedere volgende stap een graadje moeilijker maakt. Zwakke leerlingen raken daardoor onnodig achter. Ze hebben de essentie immers nog niet begrepen.

Ik meen dat de auteurs/bezoekers zowel op theoretisch als praktisch vlak laten zien dat de onderwijsprincipes van de sovjetpsychologie onder een aantal voorwaarden bruikbaar zijn in het Nederlandse onderwijs. Ik stelde reeds dat met betrekking tot die voorwaarden er wel problemen zijn.

Onderwijs dat aandacht voor leerprocessen, aanpakken, reflectie over oplossingsmethoden, integratie van cognitieve, creatieve en sociale activiteiten centraal stelt, is niet eenvoudig te realiseren.

Ten eerste zullen er jaren onderzoek en curriculum-ontwikkeling dienen plaats te vinden om de beschikking te krijgen over voldoende verantwoord opgezette leergangen en handleidingen voor leerkrachten.

Ten tweede is een grote mate van scholing en in-service training van leerkrachten noodzakelijk. Dit praktische vernieuwingsprobleem wordt in het boekje herhaaldelijk aan de orde gesteld. De sovjetpsychologen delen mede dat het nog om experimentele situaties gaat, dat het onderwijs in de Sovjetunie doorgaans traditioneel is, dat veel onderzoek gewenst is en dat de verspreiding hun opdracht niet is. De au-

teurs/bezoekers constateren dat de leerkrachten op de experimenteerscholen zeer vakbekwaam zijn en een zeer intensieve begeleiding ontvangen. Wat betreft de Nederlandse situatie geldt dat in het onderwijs de aandacht voor leerprocessen en aanpakgedrag van leerlingen vrij gering is. Men richt zich over het algemeen op produktgerichte vorderingen. Het huidige vernieuwingsklimaat in Nederland is, taxeer ik, niet gunstig voor innovaties die aandacht voor leerprocessen vooropstellen. Nederlandse onderwijsinnovaties zijn, meen ik, eenzijdig gericht op vernieuwing van schoolorganisaties,

werkvormen en groepering van leerlingen. Het is de vraag of zonder de aandacht voor de essentie van leren, het leerproces, deze innovaties het onderwijs inderdaad zodanig verbeteren dat leerlingen tot betere zelfstandige denkactiviteiten komen.

Ik beveel dit boekje onderzoekers, opleiders en begeleiders van het onderwijs aan met de hoop dat de aandacht voor de leerprocessen van leerlingen in onderzoek, opleiding en vernieuwing zal toenemen.

P. N. Appelhof

Voor het onderwijs in de pedagogiek, orthopedagogiek en ontwikkelingspsychologie aan de

**ACADEMIE VOOR
LICHAMELIJKE OPVOEDING
TE AMSTERDAM**

wordt met ingang van 1 september 1982 gevraagd een

DOCENT(E)

Leeftijdsindicatie: tussen 30 en 50 jaar.

Omvang van de betrekking: 18 uren (volledige functie).

Splitsing in twee deelbetrekkingen is eventueel mogelijk.

In aanmerking komen uitsluitend zij, die een universitaire studie in de genoemde studierichtingen hebben voltooid. Zij, die tevens lera(a)r(es) lichamelijke oefening M.O. zijn genieten enige voorkeur.

Enige ervaring met remedial teaching, in het bijzonder op het gebied der perceptueel-motorische vaardigheden kan tot aanbeveling strekken.

Uitvoerig sollicitaties met vermelding van eventuele onderwijs- en onderzoekservaring, vergezeld van een lijst van publikaties dienen gericht te worden aan:

De rector van de Academie voor Lichamelijke Opvoeding, Dr. S. Kuyper, Willinklaan 5, 1067 SL AMSTERDAM.

Redactionele mededeling

Met ingang van deze jaargang heeft Pedagogische Studiën een nieuwe uiterlijke vormgeving gekregen. De redactie is hiertoe overgegaan om een meer efficiënte en economische uitvoering van het tijdschrift te bereiken. De hoeveelheid aangeboden informatie blijft ongewijzigd.

Zoals in de inhoudelijke richtlijnen wordt aangegeven kunnen in Pedagogische Studiën artikelen worden geplaatst die betrekking hebben op terreinen als: theoretische opvoedkunde en onderwijskunde, curriculumontwikkeling, onderwijs-, leer- en vormingsprocessen, opleiding van onderwijsgeevenden, onderwijsbegeleiding en -beleid, de relatie onderwijsmaatschappij, sociale en morele ontwikkeling, ouder-kind relaties, onderwijs aan minderheidsgroepen, schoolorganisatie, geschiedenis van opvoeding en onderwijs, enz. Deze artikelen kunnen van verschillende aard zijn: literatuuroverzichten van een probleemgebied, verslagen van empirische studies, maar ook opinierende en kritische bijdragen. In het kader van de realisering van een dergelijke brede redactieformule streeft de redactie ernaar per jaargang een themanummer samen te stellen.

Gezien de grote stroom van kopij is het strikt nodig de omvang per artikel beperkt te houden (zie ook de richtlijnen voor auteurs).

De redactie hoopt u in Pedagogische Studiën, ook in zijn nieuwe vormgeving, waardevolle informatie over problemen van onderwijs en opvoeding te blijven aanbieden.

De Redactie

Postacademische cursus 'Audiovisuele media in het onderwijs'

De NVO (Nederlandse Vereniging van pedagogen, onderwijskundigen en andragologen) organiseert in 1982 een cursus 'audiovisuele media in het onderwijs'. De cursus is gericht op

verdieping van kennis en inzicht, niet op praktische vaardigheden in het omgaan met apparatuur; de volgende onderwerpen komen o.a. aan de orde: gebruik van media in de lessituatie, media in het schoolwerkplan, beoordeling en keuze van media-aanbod, audiovisuele vorming, multi-mediale onderwijsleerpakketten, organisatie en beleid.

Aan de cursus werken een tiental docenten mee, die werkzaam zijn op uiteenlopende terreinen als het wetenschappelijk onderwijs, opleiding van onderwijsgeevenden, onderwijsbegeleiding en landelijke instellingen op het gebied van audiovisuele media.

De cursus bestaat uit zeven vrijdagmiddagen in de periode april t/m juni, en wordt gehouden te Utrecht. De kosten bedragen f 530,-.

Inschrijvingen en inlichtingen: NVO, Korte Elisabethstraat 11, 3511 JG Utrecht, tel. 030 - 32 24 07.

Inhoud andere tijdschriften

Info

13e jaargang, 1982, nr. 1/2

Middenschool: een zorg voor de onderwijskunde? Bijdragen voor de Universitaire studiedag over de middenschool op 19 maart 1981 te Utrecht en verslag van de discussie

Pedagogische Tijdschrift/Forum voor Opvoedkunde

6e jaargang, 1981, nr. 9

Van de redactie, door R. Vandenberghé
Prof. em. dr. dr. Albert Krickemans. Pedagogisch portret, door H. Cammaer
Twee theorieën over cognitieve ontwikkeling en hun betekenis voor het (wis-
kunde)onderwijs, door M. A. D. Wolters
De schoolleider als interne begeleider van vernieuwing, door Chr. van der Perre
Creativiteit en expressie, door B. J. M. Wolters
Meer volwassenen naar de universiteit? door K. Van Goethem

Een pedagoge kijkt over de vakgrenzen heen, door J. G. Toeboes

Tijdschrift voor Onderwijsresearch
6e jaargang, 1981, nr. 6

Beheersing van studieduur, door J. W. Holleman

Onderzoek van orthopedagogische en onderwijskundige interventies aan de hand van tijdrekenen: een MANOVA-procedure, door J. H. L. Oud

Notities en Commentaren

Kommentaar op Tillema & Verloop: 'De cognitieve representatie van teksten' door A. van der Meer

Het interpreteren van PASK; reactie op het commentaar van A. van der Meer, door H. Tillema en N. Verloop

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
20e jaargang, 1981, nr. 10

Redactioneel, door R. de Groot en J. van Weelden

In memoriam prof. dr. Leon van Gelder, door W. Meijer

Uitgangspunten bij de antroposofische heilpedagogie - n.a.v. lustrum Zonnehuizen, Zeist, door R. de Groot

Het stimuleren van de mondelinge overdracht bij zeer moeilijk lerende kinderen, door M. van den Berg en A. van der Leij

De orthopedagoog en de theorie, door B. Levering

Electromyografische biofeedback als ontspanningstechniek bij hyperkinetische kinderen, door P. C. W. van Wieringen

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
20e jaargang, 1981, nr. 11

Redactioneel, door R. de Groot

Een overzicht van enige onderzoeken op het gebied van serieel ordeningsgedrag, door W. H. Gaddes

Een multi-component behandeling van chronische eetproblemen, door P. F. G. J. van Heuven

Klassifikatie van kindproblemen, door P. L. M. van der Doef

Denken over pedodiagnostiek, door A. J. Wilmink

Ontvangen boeken

Brinkman, T., V. van Achter, P. de Jong, J. van Loon en Fr. J. Nieland, *Basisboek bij Getal in beeld*, Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1981, f 38,50

Jong, G. de & T. van Voskuilen, *Naar een schoolwerkplan wereldverkenning*, Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1981, f 23,75

Clift, Ph., G. Weiner en E. Wilson, *Record keeping in primary schools*, Macmillan Education, Basingstoke, 1981, £ 7.95

Matthijssen, M. A. J. M., *Sociale competentie* (inaugurele rede), Van Loghum Slaterus, Deventer, 1981

Paine, Sh. (Ed.), *Six children draw*, Academic Press Inc., Londen, 1981, £ 3.85

Plas, P. van der, *Waardenontwikkeling in het onderwijs; theorie, praktijk, onderzoek* (dissertatie), Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1981

Stevens, L. M. en J. J. van Kuijk, *Observatie van speel-werkgedrag* (met observatie-boekje), Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1981, f 44,75

60 Jaar Nutseminarium. Voordrachten uitgesproken ter gelegenheid van de herdenking van het feit, dat 60 jaar geleden het Nutseminarium voor Pedagogiek o.l.v. prof. dr. Ph. A. Kohnstamm, haar werkzaamheden begon, door F. W. Prins, N. Deen, F. G. Broekhuijsen-Leewis, A. L. T. Notten, J. D. C. Branger, A. J. Wilmink en B. van Gent, Stichting Nutseminarium aan de Universiteit van Amsterdam, 1979

Ontvangen rapporten

Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek, Amsterdam, *De methode Arbeidservaringsleren verder ontwikkeld*, tweede interim rapport, f 10,-

Seminarium voor Orthopedagogiek, *Jaarverslag 1980 van de Stichting voor Buitengewoon Onderwijs*